

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'NİN KROM TİCARETİNİN SİYASİ VE EKONOMİK SONUÇLARI

The Politic and Economic Results Of Turkey's Chrome Trade Durig The Second World War

Dr Abidin TEMİZER**-Öğr. Gör. M.Selçuk ÖZKAN*

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte gelişen harp sanayisinin bazı hammaddelere olan gereksinimi artmıştır. Türkiye bu dönemde savaş sanayisi için gerekli olan hammaddelere sahip olmasına rağmen bu madenleri işleyebilecek sanayiye henüz sahip olmadığından, söz konusu hammaddeleri ihraç etmek zorundaydı. Bu da savaşan devletlerin Türkiye üzerinde baskı yapmalarına neden olmuştur. Bu nedenle krom madeni Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı boyunca ihraç ettiği en stratejik madendir.

Savaş yıllarında Türkiye en fazla dış ticareti Mihver Devletlerle, özellikle de Almanya ile yapmıştır. Bunun en büyük nedeni müttefiklerin hammadde ihtiyaçlarını çoğunlukla kendi iç piyasalarından karşılayabilmeleridir. Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı krom ihracına Müttefikler tepki göstermişler ve Almanya'ya krom ihracatının durdurulmasını istemişlerdir. Türkiye nakit sıkıntısı çektiğinden ve takas yoluyla krom satışını yapabildiğinden bu baskılara karşı direnmeye çalışsa da Almanya'ya yaptığı krom ihracını durdurmak zorunda kalmıştır. Türkiye'nin Almanya ile krom ticaretine son vermesi, dış ticaretinde önemli bir açık meydana getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Krom, İkinci Dünya Savaşı, Takas, Harp Sanayisi

ABSTRACT

Political and economic results of chrome trade of Turkey in the years of the Second World War the necessity of when the Second World War broke out, the developing war industry for some raw materials began to increase. Although Turkey had necessary raw materials for war industry the industry to forge and didn't have these raw materials at this period, it had to export them. This caused the states at war to put pressure on Turkey. Therefore, the chrome is most strategic mine that Turkey exported during te Second World War.

During the period of war Turkey made the greatest amount of external trade with axis governments, especially Germany. The biggest reason for this is that allied powers could meet their raw material needs in their own markets. The allied powers reacted against Turkey's chrome export to Germany and they wanted it to be stopped. As Turkey had a cash problem and it was able to make chrome sale by exchange method, although Turkey tried to resist against the pressure it had to stop chrome export to Germany. That Turkey ended chrome trade with Germany caused trade balance deficit in its external trade.

Key Words: Chrome, The Second World War, Exchange, Raw Materials

GİRİŞ

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarında dış politikası savaşa katılmadan toprak bütünlüğünü koruma amacındaydı. Bunu başarabilmek ise oldukça güç olmuştu. Zira Türkiye hem jeopolitik konumu hem de yeraltı ve yerüstü zenginlik kaynakları bakımından savaşan tarafların dikkatini çekmiştir. Gerek Müttefikler gerekse Mihver Devletler Türkiye'yi bu özellikleri nedeniyle yanlarına çekmeye çalışmışlardır¹. Bunu yapamadıkları andan itibaren de en azından Türkiye'nin tarafsız kalmasını sağlamaya çalışmışlardır². Müttefik devletler, tarafsızlığından her ne kadar memnun olmasalar da Türkiye, tarafsız kalmak için 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa'yla askeri ittifak, 18 Haziran 1941'de de Almanya ile Karşılıklı Saldırmazlık Antlaşmaları imzalayarak tarafsızlığını korumaya çalışmıştır³. Bu konumunu savaşın son günlerine kadar devam ettirmeye çabalamıştır.

Savaşla birlikte gelişen harp sanayisinin bazı hammaddelere olan gereksinimi artmıştır. Türkiye bu dönemde savaş sanayisi için gerekli olan krom, bakır, kalay ve alüminyum gibi hammaddelere sahip olmasına rağmen bu madenleri işleyebilecek sanayiye henüz sahip değildi. Dolayısıyla Türkiye, söz konusu hammaddeleri ihraç etmek zorundaydı. Bu da savaşan devletlerin Türkiye üzerinde baskı yapmalarına neden olmuştur. Yalnız burada yapılan baskıların neden ve amaçları farklıdır. Çünkü, Müttefikler ihtiyaç duydukları kromu kendi iç pazarlarından ve Meksika, Bolivya, Arjantin, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerden karşılamaktaydılar. Buna karşın Mihver Devletler, Türkiye'deki

---

* Balıkesir Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü. abidintemizer@hotmail.com

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi Çarşamba Ticaret Borsası Meslek Yüksek Okulu, msozkanx@gmail.com

¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 1999, s.353-358, 407-418; Kamuran Gürün, "Türkiye'yi ikinci Dünya Savaşı'na Sokma Çabaları", *Belleten*, C.LII, S.204, TTK, Ankara 1998, s.1455-1468; Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, İstanbul 2000, s.132-139.

² İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, C.I (1920-1945)*, TTK, Ankara 2000, s.598-646; Gürün, "Türkiye'yi ikinci Dünya...", s.1468; Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi C. 1 (1938-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.229-713.

³ Selim Deringil, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış politikası", *Tarih ve Toplum*, S.35, İstanbul Kasım 1986, s.23; Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları...*, s.599-617, 646-649.

madenlere, özellikle de kroma ihtiyaç duymaktaydılar⁴. Bu nedenle Mihver Devletler kendileriyle ticaret yapmak için, Müttefikler ise Mihver Devletlerle ticaret yapılmasını önlemek için Türkiye'ye baskı yapmışlardır.

Savaş yıllarında Türkiye en fazla dış ticareti Mihver Devletlerle, özellikle de Almanya ile yapmıştır. Bunun en büyük nedeni Müttefiklerin hammadde ihtiyaçlarını çoğunlukla kendi iç piyasalarından karşılayabilmeleridir⁵. Savaşın başlarında Türkiye'nin Almanya ile yaptığı ticaretin boyutunu göstermesi açısından aşağıdaki tablo önem arz etmektedir.

TABLO I: Türkiye'nin 1938 ve 1939 Yılları Ocak Ayındaki İthalat ve İhracatı (1000 Türk Lirası)

ÜLKE	İHRACAT				İTHALAT			
	1938	%	1939	%	1938	%	1939	%
Almanya	6.871	54.4	6.415	54,5	3.374	36.3	4.337	47.6
ABD	1.767	13.1	1.421	12.1	1.405	15.2	490	5.4
İtalya	999	7.4	1.135	9.6	541	5.7	759	8.3
İngiltere	530	3.9	185	1.6	1.066	11.3	326	3.6
Fransa	425	3.2	465	4.6	90	1.0	141	1.5
Belçika	253	1.9	263	2.2	264	2.8	88	1.6
Polonya	51	0.4	297	2.5	48	0.5	157	1.7
Yunanistan	98	0.7	190	1.6	16	0.2	60	0.7
Diğer	2.460	15	1.396	11.3	2.258	31	2.739	29.6
TOPLAM	13.454	100	11.767	100	9.362	100	9.097	100

KAYNAK: "1939 İkinci Kanunda Dış Ticaretimiz", **Aylık Bülten**, C.IV, S.22, 09.1939, s.10.

⁴ Muharrem Selçuk Özkan, *Türk Basınında II. Dünya Savaşı Konulu Haberlerin Sosyal ve Teknolojik Analizi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2008, s.5-6.

⁵ Muhittin Birgen, "Yeni Harbin Türk İktisadiyatı Üzerindeki İlk Tesirleri", *İktisadi Yürüyüş*, S.14, İstanbul 1940, s.1.

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1938-1939 yıllarında Almanya, %40-50 pay oranı ile Türkiye'nin dış ticaretinde ilk sırada yer almaktadır. Diğer bir Mihver Devlet olan İtalya ise aynı yıllarda Türkiye'nin dış ticaretinde üçüncü sırada yer almaktadır. İtalya ile Almanya'nın oranları toplandığında ihracatta % 60 ve ithalatta % 50'nin üzerinde bir orana sahip oldukları görülür. Bu da Mihver Devletlerin Türk dış ticaretindeki önemini göstermektedir.

Türkiye savaş yıllarında krom satışı yüzünden büyük devletlerin baskısına maruz kalmıştır. Özellikle de Almanya'ya yapılan krom ihracına Müttefikler tepki göstermişler ve bu ihracatın durdurulmasını istemişlerdir. Savaş yıllarında Türkiye'nin krom ticaretinin siyasi ve ekonomik sonuçlarını detaylı olarak inceleyen müstakil çalışmaların sınırlı olması bizi bu konuyu araştırmaya sevk etmiştir. Çalışmamız İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye açısından krom ticaretinin önemini ve Türkiye'nin bu konuda karşılaştığı sıkıntıları ortaya koyabilmek amacını taşımaktadır. Bu amaçla çalışmamızda Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi katalogları ve dönemin bazı gazeteleri taranmış, ayrıca konu ile ilgili yerli ve yabancı muhtelif tetkik eserlerden de istifade edilmiştir.

SAVAŞ ÖNCESİNDE TÜRK KROMUNUN DURUMU

1762 yılında Rusya'da J. G. Lehman tarafından bulunan⁶ krom madenine Türkiye'de ilk kez 1848 yılında Harmancık (Bursa) yöresinde rastlanılmıştır. Krom cevherinin bulunuşuyla birlikte Türkiye dünya krom pazarlarında önemli bir yere sahip olmuştur. Türkiye'de krom madenciliği Osmanlılar döneminde başlamış olmakla birlikte, MTA ve Etibank'ın kuruluşundan önceki döneme ait krom madenciliğiyle ilgili pek doküman bulunmamaktadır⁷. Etibank'ın krom ticareti üzerindeki etkisinin savaş yıllarında bir hayli arttığı görülmüştür. Krom ihracının tek elden yürütülmesi amacıyla tüm yetkiler İktisat Vekâleti bünyesindeki Etibank'a verilmiştir. Bu yetki hem devlet işletmeleri hem de özel

⁶ Ömer Açar, "Krom ve Türkiye Kromları", *Altan*, S.39, Haziran 1938, s.41.

⁷ "Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Metal Madenler Alt Komisyonu Krom Çalışma Grubu Raporu", <http://ekutup.dpt.gov.tr/madencil/metalmad/oik637.pdf>, s.25.

işletmelerin yaptığı krom ihracatını kapsamıřtır⁸. Harp sanayisinde kullanılan kromun ihracatında sayılı ũlkelerden biri olan Tũrkiye'nin Almanya başta olmak ũzere Avrupalı devletlerle olan dış ticaretinde de bu madenin ũnemli bir yeri bulunmaktaydı⁹.

Tũrkiye'nin krom ũretimi bazı yıllar dũnya sıralamasında ilk sırayı almışsa da, genellikle 3. ve 6. sıralar arasındaki yerini korumuřtur¹⁰. Tũrkiye'nin 1925 yılından İkinci Dũnya Savaşı'nın bittiği 1945 yılına kadar ũrettiđi krom miktarı yıllara gũre řu řekildedir¹¹:

TABLO II: 1925-1945 Yılları Arasında Tũrkiye'de ũretilen Krom Cevheri Miktarları

YILLAR	YAKLAřIK ũRETİM MİKTARI (TON)
1925	7 506
1926	6 670
1927	18 318
1928	11 849
1929	16 178
1930	28 195
1931	25 388
1932	55 216

⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 91.65.11, Tarih: 04.07.1940.

⁹ "Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Metal Madenler Alt Komisyonu Krom alışma Grubu Raporu", <http://ekutup.dpt.gov.tr/madencil/metalmad/oik637.pdf>, s.21.

¹⁰ "Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Metal Madenler Alt Komisyonu Krom alışma Grubu Raporu", <http://ekutup.dpt.gov.tr/madencil/metalmad/oik637.pdf>, s.22.

¹¹ "Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Metal Madenler Alt Komisyonu Krom alışma Grubu Raporu", <http://ekutup.dpt.gov.tr/madencil/metalmad/oik637.pdf>, s.23.

1933	75 379
1934	119 844
1935	150 472
1936	160 399
1937	192 508
1938	213 831
1939	183 284
1940	169 823
1941	155 714
1942	116 342
1943	154 512
1944	182 108
1945	148 069

Krom üretiminin 1925'ten 1945'e kadar geçen sürede artması, hem savaş sanayinin hem de kromun kullanıldığı diğer sanayi alanlarının gelişmesi ile izah edilebilir. 1927 yılında üç kat artan krom üretiminin 1928-1929 yıllarında düşmesinde dünya ekonomik bunalımının önemli bir etkisi vardır¹². 1929 Dünya ekonomik bunalımından sonraki üçüncü yılda krom üretimi üç kattan fazla artmış ve bu artış İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılına kadar devam etmiştir.

Savaş öncesi yıllarda Türkiye'nin krom ihracatı ve bu ihracattan elde ettiği gelirler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

---

¹² "Türkiye ve Krom", http://www.mta.gov.tr/mta_web/kutuphane/mtadergi/3_4.pdf

TABLO III: Türkiye'nin 1932-1936 Yılları Krom İhracatı

YIL	İHRACAT MİKTARI (TON)	GELİR (100 LİRA)
1932	35.751	1599
1933	109.559	2668
1934	111.831	2633
1935	145.723	2869
1936	149.681	2926

Bu ihracatın önemli bir kısmı Almanya ile yapılmıştır. 1936 yılında yapılan ihracattan Almanlar tarafından alınan krom miktarı 64.472 tondur. Bu ihracattan elde edilen gelir ise 133.300 liradır. Almanya'yı 34.587 ton ve 71.200 lira ile İsveç, 16.936 ton ve 29.800 lira ile Fransa takip etmiştir¹³.

SAVAŞ YILLARINDA KROM TİCARETİ

Çekilen nakit sıkıntısı nedeniyle Türkiye savaş yıllarında krom ihracatının önemli bir kısmını takas usulüyle gerçekleştirmiştir¹⁴. Türk Hükümeti takas sırasında Türk Lirası'nın değerini korumak için de birtakım önlemler almıştır. *Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu* ve bu kanuna dayanılarak kurulan *Takas Limited Şirketi* bu önlemlerdendir¹⁵. Türkiye'deki milli bankalar tarafından 6 Ağustos 1939'da kurulan bu şirketin amacı takas işlerinin ahenkle yürümesini sağlamaktır¹⁶. Söz konusu şirket, savaş sonuna kadar, özel sektör dahil, Türkiye dış ticaretinin önemli bir kısmını denetlemiştir.

¹³ Ömer Açar, "Krom ve Türkiye...", s.42.

¹⁴ "Macaristanla Anlaşma", **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Şubat 1242, s.1; "Ticaret Antlaşmaları: Türkiye-İsviçre", *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, S.1, İstanbul Ocak 1943, s.7-10; Tevfik S. Altanay, "Dış Ticaretimiz" *İktisadi Yürüyüş*, C.III, S.25, İstanbul 21 Aralık 1940, s.10; Server Somuncuoğlu, "Ticaret Politikamız", *İktisadi Yürüyüş*, C.II, S.19, 16.09.1940, s.8.

¹⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Eylül 1939, s.2.

¹⁶ Birgül A. Güler (Ed.), *Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1929-1939*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 2007, s.1053.

Müttefiklerin aksine Mihver Devletlerin krom için yüksek fiyatlar ödemeleri ve takasa sıcak bakmaları Türkiye'nin krom satışlarının önemli bir kısmını bu devletlerle yapmasına neden olmuştur¹⁷. Nakit sıkıntısı nedeniyle savaş sırasında Türkiye'nin takas yoluyla ticaret yaptığı ülkelerin başını Almanya çekmiştir. Türkiye gibi Almanya da nakit sıkıntısından, Türkiye'den hammadde alıp karşılığında işlenmiş madde vermeyi ticari çıkarına uygun görmüştür¹⁸. Bu nedenle Almanya, hem genel dış ticarete hem de askeri dışalımının büyük çoğunluğunda Türkiye'ye takasla ödeme kolaylığı sağlamıştır¹⁹. 1940 yılında yapılan ticaret antlaşmasına göre Almanya ile 200 milyon liralık eşya takası yapılması kararlaştırılmıştır. Buna göre, Türkiye Almanya'ya içinde kromun da olduğu çeşitli madenler, zeytinyağı, keçi kılı, pamuk, küspe, palamut, sumak, afyon, deri, keten, kenevir, fasulye, süttozu, nohut, darı ve kepek ihraç etmiş, karşılığında da harp malzemesi, demir ve çelik, nakil ve savaş araçları, bakır mamulleri, tıbbi malzemeler, kâğıt, selüloz ve pancar tohumu almıştır²⁰. 9 Ocak 1941 tarihinde yapılan antlaşmaya göre de Türkiye Almanya'ya 1943-1944 yılları için 135.000 ton krom verecek, bunun karşılığında da Almanya'dan 18 milyon liralık teçhizat alacaktı²¹.

Takas yoluyla Türkiye'den krom almak isteyen bir diğer ülke de Yunanistan'dır. Türkiye çektiği nakit sıkıntısı sebebiyle, Yunanistan'dan alacağı fişek karşılığında bu ülkeye krom ve bazı tarım ürünleri vermek istemiş, bu amaçla iki ülke arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ancak Yunanistan'ın sonradan takas işleminden vazgeçmesi üzerine, Türkiye Yunanistan'dan alacağı fişek için nakit para bulma yoluna gitmiştir²².

---

¹⁷ Özkan, *Türk Basınında II. Dünya Savaşı...*, s.8; Bülent Osma, "Dış Ticaretimizde Kleering ve Takas Usulleri", *Türk Ekonomisi*, S.2, 15.08.1943, s.59.

¹⁸ Özkan, *Türk Basınında II. Dünya Savaşı...*, s.4.

¹⁹ Mete Tunçay, "İkinci Dünya Savaşı'nın Başlarında (1939-1941) Türk Ordusu", *Tarih ve Toplum*, S. 35 Kasım 1986, s.34.

²⁰ Aslan Tufan, "Türkiye-Almanya Ticaret Antlaşması ve Bazı Dilekler", *İktisadi Yürüyüş*, S. 45, İstanbul 1941, s.4, 89.

²¹ Dilek Barlas, *Etatism and Diplomacy in Turkey: Economic and Foreign Policy Strategies in An Uncertain World 1929-1939*, Brill Academic Publishers 1998, s.202.

²² Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No:89.102.18, Tarih: 23.10.1939.

1939 yılında dünya piyasasının ihtiyaç duyduğu krom miktarı 500.000 tondur. Türkiye bu ihtiyacın yarısına yakın bir kısmını tek başına karşılamaktaydı. Bu dönemde krom madeni 28 lira ile 35 lira arasında değişen fiyatlarda alıcı bulmuştur²³. 1939 yılında Almanya tarafından 115.000 ton Türk kromu satın alınmış, böylelikle bu yıl için Almanya'nın krom ihtiyacının % 60'ını Türkiye karşılamıştır²⁴. Savaşın başlaması ile birlikte Türkiye'nin krom üretim ve ihracatında hızlı bir düşüş yaşanmış ve bu durum 1943 yılına kadar devam etmiştir.

Krom ihracatı miktarı silah sanayisinin gelişimine göre değişkenlik göstermiştir. Bu konudaki en önemli gelişmelerden biri alüminyumun harp sanayisinde yaygın olarak kullanılması olmuştur²⁵. Alüminyumun özellikle havacılık sektöründe kullanılmaya başlanması, kromu aranan maden haline getirmiştir. 1942 yılında 116.342 ton olan krom üretiminin, 1943 yılında 154.512 tona yükselmesi bununla izah edilebilir.

Ülkenin 1940 yılında krom ihracatından elde ettiği gelir 6.300.000 lira olmuştur. Aynı yılın bütçesi ise 262.312.140 liraya ulaşmıştır. Kromdan elde edilen gelirin bütçeye yaptığı katkıyı anlayabilmek için bazı kurumların bütçelerine bakmakta yarar vardır. Sözelimi Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1940 yılı bütçesi 16.164.400 lira, Sağlık Bakanlığı'nın aynı yılki geliri ise 8.471.000 lira olmuştur. Bunlar göz önüne alındığında Türkiye'nin krom ihracatından elde ettiği gelirin önemi daha da iyi anlaşılır²⁶.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında krom konusu savaşan devletlerle olan münasebetlerde önemli bir yer teşkil etmektedir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla krom madeni Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı boyunca ihraç ettiği en stratejik madendir. 1940 yılında, İtalya ile Türkiye arasında Roma'da krom ticareti için bir

---

²³ Özkan, *Türk Basınında II. Dünya Savaşı...*, s.9.

²⁴ *Germany And The Second World War*, V.III, Oxford University Pres, USA 2003, s.153-154.

²⁵ Haydar Alganer, "Harp ve İptidai Madde", *İktisadi Yürüyüş*, S.158, İstanbul 1942, s.13; Özkan, *Türk Basınında II. Dünya Savaşı...*, s.10.

²⁶ Özkan, *Türk Basınında II. Dünya Savaşı...*, s.9.

antlaşma imzalanmıştır. Buna göre Türkiye İtalya'ya 7.000 ton krom satma kararı almıştır²⁷. Türk kromunun Almanya için yeri doldurulamaz bir önemi vardı ve Almanya Türkiye'den çok miktarda krom almıştır²⁸. 9 Ocak 1941 tarihinde yapılan antlaşmaya göre Türkiye 1943 yılı için 90.000 ton ve 1944 yılı için de 45.000 ton krom gönderecekti²⁹. Ancak bu miktarlar Almanya'nın isteği üzerine artırılmıştır. Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen'in arabuluculuğu sonucu 9 Ekim 1941 tarihinde iki ülke arasında imzalanan antlaşmaya göre Türkiye Almanya'ya 1943 ve 1944 yılları için toplam 180.000 ton krom satıp, karşılığında Almanya'dan silah malzemesi başta olmak üzere çeşitli sanayi ürünleri alacaktı. Krom özellikle Alman jet uçaklarının gelişimi, mermi, motor ve dış yüzey kaplaması olarak savaş sanayisinde önemli bir yer tutmuştur³⁰. Öyle ki Türkiye krom ihracatını kısıtıldığı zaman Almanya harp sanayisi zor duruma düşmekten kurtulamamıştır. Hatta bazı silahların yapımının krom madeninin satışlarındaki azalma nedeniyle durduğu bilinmektedir. Almanlar için çok önemli bir silah olan *Panzer III*'lerin üretimi bu nedenle durdurulmuştur³¹.

KROM TİCARETİNDE KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR

Türkiye'nin krom ihracatında karşılaştığı güçlüklerden biri, kromun nakliyesi olmuştur. Birinci sıkıntı, Türkiye'nin nakliye araçları konusundaki sıkıntılarıdır. Türkiye bu sıkıntıyı Almanya'dan kiralanan lokomotif ve vagonlar vasıtasıyla gidermeye çalışmıştır³². Nakliye konusundaki sıkıntısını gidermek için İsveç, Fransa ve Panama'dan vapur kiralama girişimlerinde de bulunmuştur. Bu sadece krom ihracatı için değil, birçok ürünün ithali ve ihracı için vasıta bulmak amacıyla yapılan girişimlerdi. Ancak bu girişimlerde krom madeni Türkiye'nin önüne şart olarak konulmuştur. Örneğin, Türkiye İsveç'ten vapur kiralama girişiminde

²⁷ BCA, Fon Kodu:30.18.1.2, Yer No: 91.46.9, Tarih:20.05.1940.

²⁸ Sean M. Mcateer, *500 Days, The War in Eastern Europe, 1944-1945*, Read Lead Pres, 2009, s.122.

²⁹ Selim Deringil, *Turkish Foreign Policy-During The Second War: An Active Neutrality*, Cambridge University Pres 2004, s.169; Dilek Barlas, *Etatism and Diplomacy...*, s.202.

³⁰ Özkan, *Türk Basınında II. Dünya Savaşı...*, s.8,44.

³¹ Özkan, *Türk Basınında II. Dünya Savaşı...*, s.7.

³² "Krom İhracatımız ve İngiliz Basını", *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Nisan 1944, s.1,3.

bulduğunda İsveç Türkiye'ye üç adet vapur kiralama karşılığında 15.000 ton krom talebinde bulunmuştur. Yapılan pazarlıklar sonucunda da bu talep 5.000 tona inmiştir³³.

Krom taşıyan bazı gemilerin batırılması da söz konusu ticaretin nakliyesinde yaşanan diğer önemli bir sıkıntıdır. Öyle ki, krom taşıdığı düşünülen ancak yükü krom olmayan gemilerin batırıldığı da olmuştur. 1 Nisan 1944 tarihinde batırılan *Krom* adlı geminin yükü buğday ve yulaftı. Görülüyor ki, geminin adının *Krom* olması batırılmasına yetmiştir. Batırılan gemide 40 Türk denizcisi boğularak hayatlarını kaybetmişlerdir. *Krom* adlı geminin batırılması savaş sırasında Almanya ile yapılan ticaret karşısında Türkiye'ye bir ikaz niteliğindedir³⁴. Yine benzer bir şekilde *Derviş* ve *Yılmaz* adlı Türk bayraklı iki motor ile Alman bayraklı *Tisbe* isimli bir vapur Kilyos açıklarında bilinmeyen denizaltılar tarafından saldırıya uğramışlardır³⁵.

Türkiye'nin Almanya'ya demiryolu ile yaptığı krom ihracının Yunan çeteleri tarafından saldırıya uğradığı da görülmüştür³⁶. Almanya'nın da zaman zaman krom taşıyan vasıtalara saldırdığı olmuştur. Almanya, Türkiye kromunu başka ülkelere kaptırmamak için Türk krom sevkiyatını yapan taşıtlara saldırıda bulunmuştur. 15 Şubat 1940 tarihinde Türkiye'den krom alan Norveç bandıralı *Steinstad* vapuru bir Alman denizaltısı tarafından torpillenerek batırılmış ve 24 kişilik mürettebattan 13 kişi boğularak yaşamını yitirmiştir³⁷. Savaş yıllarında Amerika'dan buğday getirmek için gönderilmesi düşünülen krom gemisi İngilizlerin karşı koyması ve Almanların da gemiyi batırma tehlikesi yüzünden ABD'ye gönderilmekten vazgeçilmiştir³⁸.

Almanya'ya yaptığı krom ticaretinde Türkiye'nin karşılaştığı sıkıntıların en önemlisi ise Müttefiklerden gelen baskı ve tehditlerdi. ABD gazetelerinde 1943

---

³³ *BCA*, Dosya: 172151, Fon kodu: 30.10, yer No: 163.140.13, Tarih: 23.11.1942.

³⁴ “Krom Şilebi Batırıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Nisan 1944, s.1.

³⁵ *BCA*, Dosya: 18351, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 171.186.13, Tarih: 09.09.1943.

³⁶ “Türkiye’den Almanya’ya Yapılan İhracat”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Nisan 1944, s.1–2.

³⁷ “Türkiye’den Krom Götüren Gemi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Nisan 1940, s.3.

³⁸ *BCA*, Dosya: 181221, Fon Kodu:30.10, Yer No:169. 177.17, Tarih: 17.02.1943.

yılında Türkiye'den Almanya'ya 47.000 ton krom ihracatının gerçekleştirildiği, buna karşın Birleşmiş Milletler'e 50.000 ton krom ihraç edildiği ifade edilmiş ve bu duruma dikkat çekilerek Türkiye'den Almanya'ya yapılan krom satışının durdurulması istenmiştir³⁹. 9 Nisan 1944 tarihli Times gazetesinde çıkan bir yazıda Türkiye üstü kapalı bir şekilde Almanya ile yaptığı krom ticareti konusunda tehdit edilmiştir. Bulgaristan'ın bombalanması, Almanya ile yapılan maden ticaretine karşı Müttefiklerce alınan bir önlem olarak gösterilmiş, Türkiye'nin de aynı akıbete uğrayacağı ifade edilmeye çalışılmıştır⁴⁰. 14 Nisan 1944 tarihli İngiliz gazetelerinde Türkiye'nin ya Almanya ile olan ticaretine devam etmesi ya da Müttefik Devletler tarafında yer alması gerektiği yönünde yazılar çıkmıştır.⁴¹ Almanya ile krom ticaretinde Türkiye'nin uğradığı baskılar resmi kanallardan da gelmeye devam etmiştir. 14 Nisan 1944 tarihinde Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Hugesson Ankara'da görüşmüşler, görüşmede Büyükelçi, Türkiye'nin Almaya ile krom ticaretine son vermesini ya da en azından azaltmasını, aksi halde Müttefiklerin Türkiye ile olan ticaretine son vereceği tehdidini iletmiştir⁴².

Müttefiklerin Türkiye'ye yaptıkları baskılar sonuç vermiş ve Türkiye 21 Nisan 1944 tarihinde Almanya'ya olan krom ihracatını durdurmuştur⁴³. Bu karardan sonra Türk Hükümetinin, Müttefiklere krom ihracatına devam edileceği yönündeki beyanatları Türkiye'nin hangi tarafta yer aldığını göstermiştir⁴⁴. Burada ilginç olan bir nokta görülmektedir: Türk Hükümeti, Türkiye'yi Müttefikler tarafında gösterirken, ABD ve İngiliz hükümetleri ise Türkiye'nin krom konusundaki kararını tarafsız devletlere örnek davranış olarak göstermişlerdir⁴⁵. Dolayısıyla Türk Hükümeti bu kararı aldığı tarihte Müttefikler Türkiye'yi kendi taraflarında değil, tarafsız bir ülke olarak görmüşlerdir.

³⁹ "Almanya'ya Krom İhracatımız", *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1944, s.1-2.

⁴⁰ "Krom İhracatımız ve İngiliz Basını", *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Nisan 1944, s.1,3.

⁴¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Nisan 1944, s.1-2.

⁴² "Almanya'ya Krom Göndermememiz İstenildi", *Son Posta Gazetesi*, 14 Nisan 1944, s.1, 7; "Krom İhracatımız", *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Nisan 1944, s.1-2.

⁴³ "Krom Hakkında Verdiğimiz Karar", *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Nisan 1944, s.1-2.

⁴⁴ "Müttefiklere Krom Vermeye Devam Edeceğiz", *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Nisan 1944, s.1-2.

⁴⁵ Esat Tekeli, "Krom Meselesinin İktisadi Cephesi", *Biz ve Dünya*, S.1, İstanbul 15.05.1944, s.7.

Öte yandan Türkiye'nin Almanya ile krom ticaretini durdurması üzerine, Alman Hükümeti Ankara Büyükelçisi Von Popen'i 28 Nisan 1944'te bir süreliğine geri çağırmıştır⁴⁶. Von Popen diğer alanlarda Almaya ile Türkiye arasındaki ticaretin kesintiye uğramaması için 9 Mayıs 1944'te yeniden Türkiye'ye gelmiştir⁴⁷. Ancak Türkiye, Almanya'nın bu girişimleri nedeniyle Müttefiklerin tehdidine maruz kalmış, neticede Türkiye 2 Ağustos 1944'te Almanya ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini kestiğini açıklamıştır⁴⁸.

SONUÇ

Türkiye'nin Almanya ile krom ticaretine son vermesi, dış ticaretinde önemli bir açık meydana getirmiştir. Zira savaş yıllarındaki Türk dış ticareti incelendiğinde Almanya'nın hem ihracatta hem de ithalatta açık ara farkla birinci sırada yer aldığı görülecektir. Özellikle stratejik bazı ürünlerin alımında kromu takas amaçlı kullanmıştır. Ancak savaş yıllarında Türkiye bu ticaretinden dolayı Müttefiklerin sürekli baskısı ve tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Müttefikler Türkiye'den Almanya'ya olan krom ihracatına son verilmesini istemişlerdir. Ancak bu istekler Türkiye'nin dış ticaretinin yarısına kadar olan kısmını baltalamak anlamına geliyordu.

Müttefikler her ne kadar Türkiye ile ticaret antlaşmaları yapmışlarsa da bu antlaşmalar Almanya ile yapılan ticareti kapatacak miktarda değildi. Üstelik ticaret zamanı geldiğinde, Müttefiklerin yapılan antlaşmaların gereklerini yerine getirmedikleri de görülmekteydi. Buna en güzel örnek İngiltere ile yapılan 8 Ocak 1940 tarihli antlaşmadır. Bu antlaşmaya göre İngiltere Türkiye'den kurutulmuş meyve ve 2 yıl içinde 50.000 ton krom satın alacaktı. Ancak yılın ortalarına kadar İngiltere Türkiye'den almayı taahhüt ettiği ürünleri almamıştır⁴⁹. Kaldı ki İngiltere'nin iki yıl için almayı taahhüt ettiği krom, Almanya'nın 1939 yılında

⁴⁶ "Von Papen Dün Berlin'e Hareket Etti", Cumhuriyet Gazetesi, 28 Nisan 1944, s.1-2.

⁴⁷ "Von Papen Dün Berlinden Döndü", Cumhuriyet Gazetesi, 10 Mayıs 1944, s.1-2.

⁴⁸ John M. Vanderlippe, *The Politics of Turkish Democracy: Ismet Inonu And The Formation of The Multi-Party System 1938-1950*, State University of New York Press 2005, s.96; İsmail Soysal, *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Klavuz (1919-1993)*, Eren Yayınları, İstanbul 1993, s.59.

⁴⁹ Dilek Barlas, *Etatism and Diplomacy...*, s.202.

aldığı kromun yarısı kadar bile değildi. Türk hükümeti bu durumdan yakınmakla birlikte denge siyasetinden de vazgeçmek istemediğinden sessiz kalmayı tercih etmiştir.

Bu dönemde ticaretini yoğun olarak Almanya ile yapan Türkiye'nin müttefiklerden destek görmediği takdirde zor durumda kalacağı açıktır. Her şeyden önce Almanya ile ticaretin durması 60-70 bin ton kromun stoklarda durması anlamına gelmekteydi⁵⁰. Ancak Türkiye yapılacak olan San Fransisco Konferansı'nda masada yer alabilmek için dış ticaretinde meydana gelecek açığı göze alarak Almanya ile ilişkilerine son vermiş ve 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Almanya ile ilişkiler kesildikten sonra krom üretiminde hızlı bir düşüş gözlenmiştir. Örneğin, Almanya ile ticaret yapılan 1944 yılında krom üretimini 182.108 ton iken, Almanya'ya savaş ilan edilen 1945 yılında bu miktar 148.069 tona ve 1946 yılında da 103.059 tona düşmüştür⁵¹. Sadece krom üretiminde yaşanan bu düşüş bile Türkiye'nin Almanya ile olan ticaretinin önemini göstermektedir.

---

⁵⁰ Tekeli, "Krom Meselesinin...", s.7.

⁵¹ "Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Metal Madenler Alt Komisyonu Krom Çalışma Grubu Raporu", <http://ekutup.dpt.gov.tr/madencil/metalmad/oik637.pdf>, s.22.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 91.65.11, Tarih: 04.07.1940.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No:89.102.18, Tarih: 23.10.1939.

BCA, Fon Kodu:30.18.1.2, Yer No: 91.46.9, Tarih:20.05.1940.

BCA, Dosya: 181221, Fon Kodu:30.10, Yer No:169. 177.17, Tarih: 17.02.1943.

BCA, Dosya: 18351, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 171.186.13, Tarih: 09.09.1943.

BCA, Dosya: 172151, Fon kodu: 30.10, yer No: 163.140.13, Tarih: 23.11.1942.

AĞAR, Ömer, "Krom ve Türkiye Kromları", *Altan*, S.39, Haziran 1938.

ALGANER, Haydar, "Harp ve İptidai Madde", *İktisadi Yürüyüş*, S.158, İstanbul 1942.

"Almanya'ya Krom İhracatımız", *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1944.

"Almanya'ya Krom Göndermememiz İstenildi", *Son Posta Gazetesi*, 14 Nisan 1944.

ALTANAY, Tevfik S., "Dış Ticaretimiz" *İktisadi Yürüyüş*, C.III, S.25, İstanbul 21 Aralık 1940.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 1999.

BARLAS, Dilek, *Etatism and Diplomacy in Turkey: Economic and Foreign Policy Strategies in An Uncertain World 1929-1939*, Brill Academic Publishers 1998.

BİRGEN, Muhittin, "Yeni Harbin Türk İktisadiyatı Üzerindeki İlk Tesirleri", *İktisadi Yürüyüş*, S.14, İstanbul 1940.

DERİNGİL, Selim, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış politikası", *Tarih ve Toplum*, S.35, İstanbul Kasım 1986.

DERİNGİL, Selim, *Turkish Foreign Policy-During The Second War: An Active Neutrality*, Cambridge University Pres 2004.

Germany And The Second World War, V.III, Oxford University Pres, USA 2003.

- GÜLER, Birgül A. (Ed.), *Açıklamalı Yönetim Zamanizini 1929-1939*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 2007.
- GÜRÜN, Kamuran, "Türkiye'yi ikinci Dünya Savaşı'na Sokma Çabaları", *Belleten*, C.LII, S.204, TTK, Ankara 1998.
- KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi C. 1 (1938-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- "Krom Hakkında Verdiğimiz Karar", *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Nisan 1944.
- "Krom İhracatımız ve İngiliz Basını", *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Nisan 1944.
- "Krom İhracatımız", *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Nisan 1944.
- "Krom Şilebi Batırıldı", *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Nisan 1944.
- "Macaristanla Anlaşma", *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Şubat 1242.
- McATEER, Sean M., *500 Days, The War in Eastern Europe, 1944-1945*, Read Lead Pres, 2009.
- "Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Metal Madenler Alt Komisyonu Krom Çalışma Grubu Raporu", <http://ekutup.dpt.gov.tr/madencil/metalmad/oik637.pdf>
- "Müttefiklere Krom Vermeye Devam Edeceğiz", *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Nisan 1944.
- OSMA, Bülent, "Dış Ticaretimizde Kleering ve Takas Usulleri", *Türk Ekonomisi*, S.2, 15 Ağustos 1943.
- ÖZKAN, Muharrem Selçuk, *Türk Basınında II. Dünya Savaşı Konulu Haberlerin Sosyal ve Teknolojik Analizi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2008.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, İstanbul 2000.
- SOMUNCUOĞLU, Server, "Ticaret Politikamız", *İktisadi Yürüyüş*, C.II, S.19, 16.09.1940.
- SOYSAL, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, C.I (1920-1945)*, TTK, Ankara 2000.
- SOYSAL, İsmail, *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Klavuz (1919-1993)*, Eren Yayınları, İstanbul 1993.

TEKELİ, Esat, "Krom Meselesinin İktisadi Cephesi", *Biz ve Dünya*, S.1, İstanbul 15.05.1944.

"Ticaret Antlaşmaları: Türkiye-İsviçre", *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, S.1, İstanbul Ocak 1943.

TUFAN, Aslan, "Türkiye-Almanya Ticaret Antlaşması ve Bazı Dilekler", *İktisadi Yürüyüş*, S.45, İstanbul 1941.

TUNÇAY, Mete, "İkinci Dünya Savaşı'nın Başlarında (1939-1941) Türk Ordusu", *Tarih ve Toplum*, S.35 Kasım 1986.

"Türkiye'den Almanya'ya Yapılan İhracat", *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Nisan 1944.

"Türkiye'den Krom Götüren Gemi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Nisan 1940.

VANDERLIPPE, John M., *The Politics of Turkish Democracy: Ismet Inonu And The Formation of The Multi-Party System 1938-1950*, State University of New York Press 2005.

"Von Papen Dün Berlin'e Hareket Etti", *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Nisan 1944.